

російської В. П. Недашківського; упорядкування, передмова й примітки А. Г. Тихолаза). – К. : «Абрис», 1993. – С. 222-230.

References

1. Berlin, I. (1958). *Two Concepts of Liberty*. Oxford: Clarendon Press.
2. Mozhova, N. H. (2004). *Kyivska dukhovna akademiia 1819-1920: filosofskyi spadok [Kyiv Theological Academy 1819-1820: the philosophical legacy]*. Kyiv: Knyha [in Ukrainian].
3. Khodzinskiy, A. (1915). *Professor filosofii Pamfil Danilovich lurkevich [Professor of Philosophy Pamfil Danilovich Yurkevich]*. Kharkov: Eparkhialn. tip. [in Russian].

7.

Г. Ф. Поперечная.

МОРАЛЬНИЙ І ПРАВОВОЙ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ФІЛОСОФІИ П. ЮРКЕВИЧА.

В статті здійснено аналіз розуміння П. Юркевичем категорії свободи в контексті його нравственно-етического учення і філософії права. Показано, що філософ розглядає проблему свободи в зв'язі з соціально-політичними і духовно-релігійними особливостями різних епох, акцентуючи увагу на значенні християнства в відкритті духовності людської особистості. Виходячи з положення мислителя про автономію людини, продемонстровано відмінності між розумінням людської автономії І. Кантом і П. Юркевичем. Розкрито зміст основних видів свободи і специфіку зв'язаних з нею аспектів відповідальності. Установлено, що для П. Юркевича ідея морального рівності повинна становити основу учення про право, а основоположним підґрунтям правового аспекта свободи повинен бути її моральний аспект.

Ключевые слова: свобода, мораль, право, людина, автономія, відповідальність.

H. Poperechna

MORAL AND LEGAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF FREEDOM IN P. YURKEVICH'S PHILOSOPHY

Introduction. The problem of correlation between the moral and legal aspects of freedom has been topical at all times. Its modern consideration is impossible without taking into account the heritage of previous generations of thinkers. For the first time in the history of Ukrainian philosophical thought the problem of freedom was raised by P. Yurkevich, a student of the Kyiv Theological Academy. **The aim and tasks** are to reveal the content of the moral and legal aspects of freedom in the philosophy of P. Yurkevich and to establish the features of the correlation between them. **Research methods** are general methodological principles of historical philosophic analysis, system-structural approach, method of textual analysis, hermeneutic means of interpretation and the method of categorical-conceptual analysis. **Research results.** It is shown in the article that P. Yurkevich reviews the problem of human freedom in connection with the socio-political and spiritual-religious features of different epochs, accentuating the importance of Christianity associated with the discovery of the spirituality of the human person. **Discussion.** Since the Ukrainian philosopher considers the autonomy of human's will to be the basis of man's moral freedom, the differences in the views of I. Kant and P. Yurkevich on the idea of autonomy are demonstrated. The content of the main types of freedom and responsibility is revealed. It was found out that for P. Yurkevich the idea of moral equality should be the basis of the doctrine of law, and the fundamental basis of the legal aspect of freedom should become its moral aspect. **Conclusion.** The basis of P. Yurkevich's understanding of the moral and legal aspects of freedom is grounded on the ideas of Christian humanism and universalism. In the thinker's philosophy, the freedom is, on the one hand, a necessary element of human existence, and, on the other, an indicator of the maturity of the moral sphere of human being, an essential characteristic of the individual. At the core of the inconsistency between the moral and legal aspects of freedom there is the contradiction between the idea of human and human-citizen. Just as the idea of human being is primary to the human-citizen, so the moral aspect of freedom must become the fundamental basis of its legal dimension.

Keywords: freedom, moral, law, personality, autonomy, responsibility.

УДК 656.7.071.7:351.814.263.2:378:168.522 (045)

О. М. Сідоркіна

САМОТНІСТЬ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються соціально-філософські аспекти сучасних проявів феномену самотності, аналізуються нові умови її включення до соціально-комунікативних процесів, сучасна специфіка феномену самотності, зокрема «самотності у мережі» перш за все як частини соціально-комунікативних процесів. Феномен самотності виступає однією з ознак, що притаманні сучасному комунікативному середовищу. Все більше виникає явищ самотності індивідів у соціумі, в електронних соціальних мережах із драматичними, психологічними переживаннями, що зумовлює необхідність вивчення особливостей інформаційного простору, його поширення і вплив на умови індивідуальної та соціальної комунікації.

Ключові слова: людина; особистість; суспільство; відчуження; індивід; самотність; соціальні мережі; соціально-комунікативні процеси.

Вступ

Проблеми самотності індивіда проходять крізь усю культурну історію людства, становлять важливу складову соціокультурного досвіду суспільства, виступають предметом науково-філософських та художніх рефлексій. Не залишається осторонь і сучасна епоха бурхливого розвитку комунікативного

середовища і тотального поширення нових засобів комунікації. За таких умов спадає на думку важкість усамітнення, подолання якого принаймні технічними засобами, докорінно б змінило ситуацію у сфері міжособистісних контактів і спілкування.

Проте реальність демонструє інші приклади, які примушують більш уважно підійти до специфіки

сучасного феномену самотності. Останній не лише не зник, але й отримав нові форми прояву, нерідко досить парадоксальних, які полягають у розширенні поля прояву зазначеного феномену, попри наявність потужних та ефективних засобів комунікації. Тобто, феномен самотності виступає однією з ознак, що притаманні сучасному комунікативному середовищу. Все більше виникає явищ самотності індивідів у соціумі, у електронних соціальних мережах із драматичними психологічними переживаннями (Вишне夫斯基, 2009), що зумовлює необхідність вивчення особливостей інформаційного простору, його поширення і вплив на умови індивідуальної та соціальної комунікації.

Проблема самотності та її прояви є одним із аспектів аналізу у філософських традиціях різних течій екзистенціалізму, філософської антропології, сучасної комунікативної філософії у контексті дискурсу постмодерну (Козловски, 1997; Кьеркегор, 1993; Ситниченко, 1996; Шопенгауэр, 2017). Важливе значення у осягненні витоків та багатоманіття аспектів прояву феномену самотності належить у тому числі соціально-філософському аналізу.

Мета і завдання

Метою статті є аналіз сучасної специфіки феномену самотності, зокрема «самотності у мережі», перш за все, як частини соціально-комунікативних процесів.

Методологія дослідження

Теоретичною базою дослідження слугували праці з комунікативної філософії, екзистенціалізму та філософської антропології, філософські ідеї діалектичного розуміння феномену відчуження, співвідношення людини, особистості і суспільства, а також роботи, присвячені різним аспектам формування свідомості, соціалізації, комунікації в умовах постмодерну та розвитку інформаційного суспільства (Дротянко, 2011; Ороховська, 2010; Ченбай, 2018, Ягодзинський, 2015).

Результати

Соціально-філософські аспекти сучасного прояву феномену самотності передбачають розгляд її перш за все як соціального явища. Зокрема, аналізується ситуація самотності індивіда не в умовах граничної ізоляції, а у людському суспільстві, яке у парадоксальний спосіб може виступати в якості середовища для формування подібних феноменів.

Головні герої роману Я. Вишневського спілкуються в мережі Інтернету, формуючи певні відносини, розвиток яких показується автором на тлі їхнього реального життя «поза мережею». Тривала віртуальна комунікація переходить у реальне спілкування, яке і виявляється у кінцевому підсумку справжнім. Воно приносить реальні випробовування «мережевій» моделі міжособистісної комунікації і позначається на подальшій еволюції життя і взаємовідносин героїв.

Осягнення цієї проблеми може бути здійснене через зв'язок з такими важливими філософськими поняттями, як буття, відчуження, людина, особистість, колектив (соціум), духовність.

Соціальні мережі є продуктом розвитку науково-технічного прогресу, зокрема засобів комунікації, що дозволяють наблизити віддалені об'єкти, спростити та прискорити процес спілкування. За таких умов відбувається трансформація традиційних функцій колективу, механізмів соціалізації індивіда, формування його особистості і духовності.

Сучасне інформаційне суспільство з його постнекласичною наукою відзначається появою нових мотивів і у традиційному змісті соціальних комунікацій. Відповідні комунікативні процеси здійснюються в умовах якісних змін технологій функціонування інформації в суспільстві. Це проявляється, перш за все, у розширенні сфери комунікації, швидкості отримання та кількісних параметрів інформаційних потоків, а також у явищі демасифікації і персоналізації засобів масової інформації, переходу на новий рівень діалогічного спілкування через інформаційні мережі (Дротянко, 2011: 6).

Тобто, спостерігається формування нових форм комунікативної взаємодії і комунікативних процесів. За таких умов сучасна людина стає більш «доступною» технічно для підтримання соціальних контактів у мережевому просторі, навіть будучи відірваною від центрів цивілізації у фізичному плані, а з іншого боку, по-новому актуалізується екзистенційна проблема самотності буття людини у світі, гострота його індивідуального відчуття і сприйняття.

Важливу роль у формуванні особливостей індивідуальної свідомості відіграють також процеси урбанізації, що сприяє поширенню специфічної урбаністичної культури. Місто трансформувало традиції, віддалило людину від природи, вмістивши її у світ оточуючих антропогенних предметів (т. зв. «другої природи»), спричинило анонімність та нетривалість контактів, що сприяло трансформації традиційних моделей поведінки у соціокультурному середовищі та характеру усвідомлення власного місця у соціумі.

Внаслідок процесів формування індустріалізованого та урбанізованого суспільства були істотно трансформовані старі форми комунікації, відбулася загальна релятивізація культури як середовища, оскільки сьогодні інформація і різноманітність засобів її передачі сприяють посиленню абстрактної раціоналізації колективного життя загалом. Усе це призвело до «створення досить ефективного світу думок – нової фігури культури як горизонту» (Полікарпов, 1990: 207). На нашу думку, така абстрактна раціоналізація колективного буття знаходиться у підґрунті виникнення феномену самотності у мережі.

З іншого боку, для сучасної духовної сфери, втягнутої у виробництво завдяки розширеному колу інституціоналізації та програмування, характерним стає горизонт видовища з такими його рисами, як рухливість, споглядальність без внутрішнього проникнення в сутність явищ, необхідність існування різного роду посередництва між культурою як середовищем, та культурою як горизонтом. Середовище буття людини набуває рис відносності, а горизонт видовища стає рухливим із швидким плином подій, сформувалася мозаїчна, конгломератна культура, що складається з несталих

моделей поведінки, без точок опори у середовищі (Полікарпов, 1990: 211-2).

На цій підставі доцільно вести мову про роль і місце феномену мережевої самотності у соціальній і міжособистісній комунікації, виявлення певного типу соціально-комунікативних процесів та характеру їхнього прояву, що, у свою чергу, формує новий спосіб життя, заснований на динамічному типі мислення, спрямованому на постійне оновлення соціокультурного та особистого стилю життя.

Комунікативні процеси для конкретно-історичного індивіда виступають засобом відображення пануючих ідеалів і цінностей певної епохи у сукупності із рівнем розвитку засобів і каналів ретрансляції інформації. В цьому проявляється сутнісний вимір соціальної людини відповідної епохи. Сутнісний вимір людини сучасного інформаційного суспільства, як людини соціальної, вказує на зростаючу залежність індивіда від соціуму, певних правил гри, що встановлені в ньому, який непомітно перестає бути самою собою, вдаючись до акторської гри соціальних ролей (Ороховська, 2010: 54).

Із зміною форм комунікативної взаємодії остання, постійно виступаючи в ролі соціальної новації, виробляє відповідні соціокультурні практики, «...які покликані зняти первинні конформістські настрої та продемонструвати переваги й потенціал нововведень» (Ягодзінський, 2015: 89).

Обговорення

Ключовим для розуміння проблеми сучасної самотності виступає соціальний її аспект.

Глибокий аналіз відчуження людини у контексті психології індивідуалізму і як наслідок – її самотності, самотності як відповідного усвідомлення і відчуття конкретного індивіда стосовно до буття зроблений у традиції екзистенціальної філософії. В умовах пануючої психології індивідуалізму з принципами утилітаризму у міжлюдських стосунках кожний індивід схильний розглядати себе як ціль, а інших тільки як засіб (А. Шопенгауер). Тому за таких умов психологія індивідуалізму неминуче призводить до формування гострого відчуття самотності, покинутості та взаємного відчуження індивідів (Спиркин, 1988: 470).

На шляху до мети всебічного звільнення (емансипації), до подолання самотності у духовному плані в ролі основної перешкоди постають різні форми відчуження, коли об'єктивовані форми життєдіяльності людини починають протистояти їй як пригноблювальна та безособова сила. «Соціальна сила...уявляється даним індивідам не як їхня власна об'єднана сила, а як чужа...влада, про походження і тенденції розвитку якої вони нічого не знають» (Маркс, 1974: Т. 2: 31). Соціальність виявилася невичерпно терплячою, щодо перетворення майже кожної діяльності людини в джерело її страждань. Явище відчуження як продукт процесу опредметнення людиною власних сутнісних сил призводить до фетишизації суспільних відносин, які є невідконтрольними людині, сприймаються нею як чужі з формуванням почуття ізоляваності та самотності. Подолання відчуження

знаходиться у площині ствердження принципів справжньої соціальності, здійснення високих гуманістичних ідеалів життя, а також розвитку духовності, особливо її активно-особистісного характеру, котра виступає засобом самостворення особистості і конституювання у вигляді поклонання її носія (Кримський, 1992: 21-8).

Висновки

Особливості сучасного прояву самотності індивіда, у тому числі феномену самотності у мережах розглядаються як частина соціально-комунікативних процесів, їхньої соціальної обумовленості економічними відносинами, соціально-психологічним кліматом, культурою, технічним рівнем засобів комунікації.

Міжособистісна комунікація у вигляді «мережевої» моделі стикається із реальною моделлю спілкування індивідів, що приносить непрості випробування їхнім взаємовідносинам та життю кожного з учасників комунікативного процесу.

Відбувається зміна форм комунікативної взаємодії, в якій проявляється сутнісний вимір соціальної людини відповідної епохи. Сучасна людина стає більш «доступною» для підтримання соціальних контактів у мережевому просторі з технічного боку, навіть будучи відірваною від центрів цивілізації у фізичному плані, але водночас по-новому актуалізується екзистенційна проблема самотності буття людини в світі, гострота його індивідуального відчуття і сприйняття. Подолання відчуження знаходиться у площині ствердження принципів справжньої соціальності, здійснення високих гуманістичних ідеалів життя, а також формування багатого і змістовного внутрішнього духовного світу людини.

Список літератури

1. Дротянко Л. Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі XXI століття / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2011. – № 1 (13). – С. 5-8.
2. Козловски П. Культура постмодерна / П. Козловски. – М.: Республика, 1997. – 236 с.
3. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21–28.
4. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: "Республика", 1993. – 383 с.
5. Маркс К. Избранные сочинения: в 9 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1984. – Т. 2. – 574 с.
6. Ороховська Л. А. Сутнісний вимір соціальної людини / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2010. – № 2 (12). – С. 54-58.
7. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури / Полікарпов В. С. – Харків: Вид-во «Основа» при ХДУ, 1990. – 223 с.
8. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
9. Спиркин А. Г. Основы философии: Учеб. пособие для вузов / А. Г. Спиркин. – М.: Политиздат, 1988. – 592 с.
10. Ченбай Н. А. Трансформації духовної культури особистості в умовах становлення інформаційного суспільства / Н. А. Ченбай // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – 2018. – № 1(27). – С. 129-132.
11. Шопенгауэр Артур. Афоризмы житейской мудрости. Пер. Ю. Айхенвальд. / А. Шопенгауэр. – М.: АСТ, 2017. – 251 с.
12. Ягодзінський С. М. Формування глобальної свідомості як соціокультурна практика // С. М. Ягодзінський // Вісник

Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2015. – № 1 (21). – С.88-93.

13. Януш Леон Вишневский. Одиночество в сети / Вишневский Януш Леон. – М.: Азбука-классика, 2009. – 416 с.

References

1. Drotynko, L. (2011). Informatsiinyi prostir i dialoh kultur v interieri XXI stolittia [The informations pace and the dialogue of cultures in the context of XXI century]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 1(13): 5-8 [in Ukrainian].
2. Kozlovsky, P. (1997). Kultura postmoderna [Culture of postmodern]. Moscow: Republic [in Russian].
3. Krymskij, S. B. (1992). Kontury dukhovnosti: novyye konteksty identifikatsii [Contours of spirituality: are new contexts of authentication]. *Voprosy filosofii [Philosophy Issues]*, 12: 21-28 [in Russian].
4. Kierkegaard, S. (1993). Strakh i trepet [Fear and Awe]. Moscow: Respublika [in Russian].
5. Marx, K., Engels, F. (1984). Izbrannyye sochineniya: v 9 t. [Selected Works]. Moscow: Politizdat. Vol. 2: 574 [in Russian].
6. Orokhovska, L. (2010). Sutnisnyi vymir sotsialnoi liudyny [The essential dimension of social man]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 2(12): 54-58 [in Ukrainian].

7. Polikarpov, V. (1990). Lektsii z istorii svitovoi kultury [Lectures on the History of World Culture]. Kharkiv: Publishing House "The Basis" at KSU [in Ukrainian].

8. Sitnichenko, L. (1996). Pershodzherela komunikativnoi filosofii [The primary sources of communicative philosophy]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

9. Spirkin, A. (1988). Osnovy filosofii: Ucheb.posobiye dlya vuzov [Fundamentals of Philosophy: Textbook. manual for universities]. Moscow: Politizdat [in Russian].

10. Chenbai, N. (2018). Transformatsii dukhovnoi kultury osobystosti v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva [Transformations of the spiritual culture of the individual in the conditions of formation of the information society]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 1(27): 129-132 [in Ukrainian].

11. Schopenhauer, A. (2017). Aforizmy zhiteyskoy mudrosti [Aphorisms of worldly wisdom]. Moscow: AST [in Russian].

12. Yahodzynskyi, S. (2015). Formuvannia hlobalnoi svidomosti yak sotsiokulturna praktyka [Formation of global consciousness as a sociocultural practice]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 2(12): 88-93 [in Ukrainian].

13. Vishnevsky, J. (2009). Odinochestvo v seti [Loneliness in the network]. Moscow: ABC classic [in Russian].

Е. Н. Сидоркина

ОДИНОЧЕСТВО В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

В статье рассматриваются социально-философские аспекты современных проявлений феномена одиночества, анализируются новые условия включения его в социально-коммуникативные процессы, анализируется современная специфика феномена одиночества, а именно «одиночества в сети» как части социально-коммуникативных процессов. Феномен одиночества является одной из особенностей, которая присуща современной коммуникативной среде. Все больше появляется явлений одиночества индивида в социуме, в электронных сетях с драматическими, психологическими переживаниями, что обуславливает необходимость изучения особенностей информационного пространства, его распространение и влияние на условия индивидуальной и социальной коммуникации.

Ключевые слова: человек, личность, общество, отчуждение, индивид, одиночество, социальные сети, социально-коммуникативные процессы.

E. Sidorkina

LONELINESS IN THE MODERN MAN'S COMMUNICATIVE PROCESS

Introduction. The problem of loneliness of an individual has passed through the entire cultural history of the mankind, making up an important part of the sociocultural experience of society. The phenomenon of loneliness is the subject of scientific, philosophical and artistic reflections. The modern era with rapid development of the communicative environment and the total spread of new communication means is not remaining uninvolved. Today, the phenomenon of loneliness of individuals is increasingly manifested in society, in electronic social networks with dramatic psychological experiences, which makes it necessary to study the characteristics of the information space, its prevalence and impact on the conditions of individual and social communication. **Aim and tasks.** The aim of the article is to analyze the current specifics of the phenomenon of loneliness, in particular, "loneliness in the network" primarily as an integral part of social and communicative processes. **Results.** Socio-philosophical aspects of the modern manifestation of the phenomenon of loneliness provide for its consideration primarily as a social phenomenon. In this case, the situation of an individual's loneliness is analyzed not in conditions of utter isolation, but in human society, which paradoxically can act as a medium for the formation of such a phenomena. On the one hand, one can observe the formation of new forms of communicative interaction and communicative processes, in which the modern person becomes more "technically accessible" to maintain social contacts in the network space, regardless of his direct presence. On the other hand, the existential problem of the loneliness of human being in the world, the acuity of his individual sensation and perception, is being updated in a new way. **Discussion.** In the social aspect, the problem of modern loneliness is associated with the phenomenon of alienation of a person and with the search for ways to overcome it. The phenomenon of alienation as a product of the process of objectification by man of his own essential forces leads to a fetishization of social relations that are not controlled by man, they are perceived as alien with the formation of feelings of isolation and loneliness. **Conclusions.** Features of the modern manifestation of an individual's loneliness, including the phenomenon of loneliness in networks, are considered as a part of social and communicative processes. There is a change in the forms of communicative interaction, which corresponds to a historical change in the social nature of man. The "network" model of interpersonal communications is confronted with a real model of communication between individuals, creating contradictions. Overcoming these contradictions should be connected with the issue of humanization of social relations and the growth of the spiritual level of participants in communicative processes.

Keywords: person, personality, society, alienation, individual, loneliness, social networks, social and communicative processes.